

Бојан Савић Остојић и Марко Деспот

ПРОКЛЕТА АВЛИЈА ТРЕЋИ ПУТ НА ФРАНЦУСКОМ

(Иво Андрић, *La cour maudite*, превела Паскал Делпеш, *Noir sur Blanc*, 2025; разговор са Марком Деспотом, уредником у кући *Noir sur Blanc*)

За обнављање превода капиталних дела пресудни су фактори време и застаревање вокабулара. Али кад се тај феномен размотри из шире перспективе, за њега су вероватно најзаслужније промене у преводилачкој пракси и етици.

Француски издавачи радо обнављају преводе. *Gallimard* је пре четири године обновио *Менхейн трансфер* Џона Дос Пасоса (у преводу Филипа Јаворског), први пут преведен 1928. У априлу 2025. *Flammarion* је отпочео нови превод целог опуса Грејема Грина (преводац је познати писац Кларо): то се догодило на иницијативу пишчеве задужбине која је проценила да је неопходно да аутор *Трећеј човека* подмлади публику. И неке значајне књиге из друге половине двадесетог века (*Марс Фрица Цорна* и *Добро дошли у надзорни одбор* Петера Хандкеа) добиле су нове преводе, код изворних издавача. У просеку, између двају превода прође отприлике пола века. *Проклећа авлија* Иве Андрића досад је на француски преведена двапут. Први пут 1962. године (превео Жорж Лисјани, издавач *Stock*), а 1990. други пут (за *L'Age d'homme*, у преводу Јасне Шамић и Бошка Живадиновића). Недавно је књигу трећи пут превела Паскал Делпеш. Објављена је у кући *Noir sur blanc*, у оквиру колекције *Bibliothèque de Dimitri*. Тим поводом читамо превод и разговарамо са уредником ове библиотеке, Марком Деспотом. Осим уредничког рада, најпре у издавачкој кући *L'age d'homme*, затим *Syrtes*, и данас *Noir sur Blanc*, Марко Деспот је и сам књижевни преводац, са немачког и српскохрватског. У његове најважније преводе међу скоријима убрајају се новеле Бранимира Шћепановића и неколико романа Анта Томића.

БОЈАН САВИЋ ОСТОЈИЋ: *Када је о југословенској књижевности реч, већ је и један превод на „велике језике” лук-*

суз. Проклета авлија Иве Андрића ове године је доживела трећи превод у Вашој кући. Шта Вас је као уредника одредило за тај пошез?

МАРКО ДЕСПОТ: Покојни историчар и дипломата Душан Батаковић ми је увек говорио да је *Проклећа авлија* најбољи Андрићев роман, књига која приказује балканске прилике на најјаснији начин, али да није могао, док је био амбасадор у Паризу, да је поклони француским званичницима због застарелог превода. И ту је био у праву: свака

генерација читалаца има право на нов превод класика. У преводу Жоржа Лисјанија (*Georges Luciani*), објављеном непосредно после Нобелове награде, *Проклећа авлија* је представљена као новела и штампана заједно са још четири приповетке из „фрањевачког циклуса“ („Труп“, „У воденици“, „Чаша“ и „Шала у Самсарином храму“). Преводилац настоји да дословно испрати све детаље Андрићеве реченице: отуд његове мане и бројна одступања од француске синтаксе. На лексичком плану, Лисјани се труди да властита имена графијом приближи француском читаоцу, али у томе је недоследан јер неке турцизме задржава у изворном облику. Приповедачки презент, којем у српском Андрић природно прибегава иако је приповедање отпочео у перфекту, Лисјани преводи презентом, што је у француском недопустиво. Највећа слобода коју је себи преводилац дозволио јесте одлука да Андрићев покрајински хипокористик „бежановић“ преведе као *fuyardovitch* (од *fuyard*, „бегунац“). У својој анализи Лисјанијеве преписке са Андрићем, Биљана Ђорђевић Мироња сугерише да је Андрић повољно оценио поменуто преводиочево решење, додавши „да му оставља на процену да ли ће француски читалац схватити право значење“.¹ Овај моменат указује на комплексну ситуацију у којој се налази преводилац кад се узда у ауторов суд. Према сећању Јасне Шамић, друге преводитељке *Проклеће авлије*, директор куће *L'Age d'homme*, од ње је 1990. наручио да преведе књигу сматрајући да постојећи превод из непознатог разлога „не иде“. Сама Ј. Шамић

¹ Борђевић Мироња, Биљана. (2023). „Мајстор и преводилац: Иво Андрић и Жорж Лисјани“, *Свеске Задушбине Иве Андрића*, 40/2023. 68–69.

у својој књизи *Мраз и ђејео* истиче: „Морам признати да нисам никог тада мрзила као Андрића [...] не зато што је непреводив због своје 'стилске савршености', како су тврдили Југословени, него зато што се понављао, био недоследан и јер његов фолклорни стил, ритмом прожет гуслама, није пролазио код Француза. Обдукција једног књижевног дјела, што превођење и јесте, открило ми је скривену страну нашег генија који је, попут толиких националних хероја, нашим обожавањем изгубио и идентитет и људске особине, да би постао само симбол.”² Ова лична оцена, осим преводилачког увида у текст, одсликава и генералну рецепцију Андрићевих дела почетком деведесетих година. Превод Јасне Шамић, по чијем је сведочењу сурепотписани Живадиновић био редактор, у великој је мери коректнији од Лисјанијевог; ипак, и у њему се глаголска времена смењују као у оригиналу. Тиме одударају од уобичајене француске синтаксе.

Б. С. О.: Паскал Делићеш, код нас јо-
знаша пре свега јо преводима Данила
Киша, почела је да преводи Андрића осам-
десетих и деведесетих, махом јосле већ
јосиојећих превода. Мој је ушисак да је
баш она, шиме шћо је сисћематски
превела најважнија дела и на неки на-
чин јонудила јединствен јлас Андрићу,
заслужна за јозишћивнију рецеицију ње-
јовој ојуса. Можеће ли нам рећи нешћо
више о вашој сарадњи? Како оцењујете
њен превод у јорећењу с преишходнима?

М. Д.: Док сам размишљао о новом издању *Проклетје авлије*, Паскал Делпеш ме је назвала да ми каже да би желела

² Šamić, Jasna. (1997). *Mraz i pepeo*. Sarajevo: Bosanska knjiga.

да преведе то Андрићево ремек-дело. Са њом сам сарађивао прошле године, кад сам објавио биографију Данила Киша коју је написао Марк Томпсон (*Mark Thompson*),³ а коју је Паскал превела са енглеског. Њен превод *Проклеће авлије* је врло прецизан, веран оригиналу, а истовремено смео у савременом изражавању. У својој верзији *Проклеће авлије* Паскал Делпеш поштује савремене преводилачке принципе. Преводитељка најпре бира да очува страну графију кад су властита имена у питању: задржала је назив „фра Петар” (при чему га је Ј. Шамић транспоновала као „*fra Pétar*”, а Лисјани као „*Frère Pierre*”); с друге стране је задржала турско „*Kamil*” и „*Karagöz*” (Лисјани директно транспонује оригинал: *Tchamil/Karadjoz*). Ипак, издање *Noir sur blanc* отвара се фонетским кодом који наше карактеристичне гласове приближава француском правопису.

Паскал Делпеш настоји да испоштује дужину и меандрирања Андрићеве реченице, али не и сваки детаљ. Најпрецизније речено, међу њима успоставља хијерархију. Преносећи реченице које код Андрића почињу анафоричним везником „а” или „и”, П. Делпеш варира почетне речи како би у француском избегла монотонију. У портрету младог Карађоза (прво поглавље) она исправно бира да дословно пренесе Андрићев слободни неуправни говор, јер је веома уобичајен у француској књижевности, док га претходни преводиоци, опрезније, транспонују као управни говор.⁴ Што се тиче приповедног

презента, Делпеш га транспонује имперфектом, који је у француском природно решење ако је приповедање отпочело у прошлом времену. Презенту се враћа тек на крају романа, када се и приповедач враћа оптици младог фратра из пролога. Паскал Делпеш има слуша за усмене деонице и специфичну синтаксу која у њима влада. Преводећи Карађозов „монолог о кривици” (прво поглавље), она више рачуна води о интонацији него о преношењу свих изворних поштапалица. Посебно јој је стало да се кључна реч, „невин” (*innocent*), не понавља на истим местима у реченицама. Кад су у питању идиоми, П. Делпеш налази одговарајуће француске еквиваленте. Поређења ради, Лисјани буквално преводи израз „јер ћу наредити да те пребију као мачку” (*je te fais bâtonner comme un chat*), при чему и Ј. Шамић и П. Делпеш коректно транспонују идиом као *rosser comme un chien* (дословно „претући као пса”). Уопште узев, преводитељка је систематски отклонила мане претходних превода, те можемо претпоставити да их добро познаје. Али њен превод има снажан лични печат и да се упоредити с језиком Ђурије и Хронике, први пут објављеним деведесетих у њеној верзији. При свим тим обзирима, Паскал Делпеш се не устручава од смелијих транспозиција. Тако је надимак за фра Растислава, „Распислав”, у њеном преводу постао „Гаспислав” (од *gaspilleur*, „распикућа”), док су се претходни преводиоци задовољили додавањем

³ Thompson, Mark. (2013). *The Birth Certificate*. Ithaca: Cornell University Press. (Прим. њип.)

⁴ Одељак који почиње реченицом: „А стари искусни управник му је одговарао мирно али по истини. Да краде, на краде баш, ни

трговце не вара, ни девојке не отима лично, али где год се те ствари дешавају, може те бити сигуран да ћеш и њега ту негде у близини наћи”, наведено према: Андрић, Иво. (1963). *Проклеће авлија*. Београд: Просвета; Загреб: Младост; Сарајево: Свјетлост; Љубљана: Државна zaloжба Словеније, 27.

фусноте. По нашој оцени, то решење је и смелије и срећније.

Б. С. О.: *Од првог превода (На Дрини ћуприја, прев. Лисјани, 1956) рецејција Андрићевих дела на француском јоворном јодручју прилично је варирала. Чини се да му Нобелова награда није помогла да се одмах одомаћи код француских читалаца. Тек деведесетих, са преводима Паскал Делјеш и Жана Деска, Андрић почиње да изазива веће интересовање. И данас јак један француски букштајрамер представља Проклету авлију као „одличан увод у Андрићев шежак ојус”. Како бисте оценили развој Андрићеве рецејције у француском јодручју?*

М. Д.: Трагично је што је Андрић у француском језичком подручју углавном познат по Ђурији, мало мање по Травничкој хроници. Мали број људи је читао његове приповетке. Видим да се Проклету авлија чита, да се пише о њој, као да су читаоци тек сада открили Иву Андрића. Нобелова награда може често да буде препрека и бреме: цитирани букстаграмер оцењује да је Андрићев опус „тежак” можда зато што су нобеловци углавном „озбиљни” аутори. Исто-времено констатујем да издавачи настављају да објављују Андрића. Недавно су објављене Београдске приче, у преводу Алена Капона (*Editions Syrtes*, 2023, прим. Б. С. О.), и радујем се томе.

Б. С. О.: *Издавачка кућа Noir sur Blanc у последњих десетак година настоји да на једном месту окупи све важније југословенске, а и словенске ауторе двадесетог века. Недавно су јоново објављени Роман о Лондону Милоша Црњанског (у преводу Велимира Појовића), сабране новеле Бранимира Шћепановића (у заједничком преводу Жана Деска и вас*

лично). Који су још то класици југословенских књижевности којима намераваће да посветише пажњу?

М. Д.: Имамо толико тога да поново објавимо, или да преведемо: Борислава Пекића, Бору Станковића, Александра Тишму, Добрицу Ђосића... Покушавам да објавим барем један наслов југословенских класика у свом годишњем програму од осам књига.

Б. С. О.: *Колекција Bibliothèque de Dimitri у којој је објављена Проклета авлија омаж је рагу Владимира Димитријевића, оснивача L'Age d'homme, куће у којој сте и Ви радили као уредник. Овај издавач, основан 1966. у Лозани, нарочито је задужио словенске књижевности (колекцијом Classiques slaves). Noir sur blanc, оценио бих, представља раг овог издавача. Како данас илегаће на раг у оквиру L'Age d'homme?*

М. Д.: Вера Михалски, директорка *Noir sur Blanc*, пре седам година откупила је фонд књижевних превода *L'Age d'Homme*, што представља неких седамсто наслова, у циљу да спаси од заборавља књиге које нису више биле доступне. Тај посао поновног објављивања класика видим не као „републикацију” старих наслова, већ као сасвим ново издање књига непознатих новој генерацији читалаца. То се види у њиховом пријему код публике, који многе нису доживеле када су први пут објављене. И, наравно, посао није исти. У *L'Age d'Homme* смо издавали преко сто наслова годишње, нисмо имали много времена да посветимо свакој књизи. Владимир Димитријевић је имао много више храбрости, или лудости, од осталих издавача, у смислу да се често није питао да ли ће књига да се прода или не. Увек је говорио

да књига мора да нађе свог читаоца, кад год се то десило.

Б. С. О.: У последњих пет година сведочимо буму савремене екс-југословенске књижевности на француском. Објављује се све већи броја аутора и ауторки међу којима, чини се, предњачи релативно млађа генерација, и код већих издавача. С обзиром на то да се бавише југословенским књижевностима, како оцењујете њај феномен?

М. Д.: Не пратим довољно екс-ју књижевну сцену да бих могао да одговорим на то питање. Једино што могу да кажем јесте да савремени аутори, били они из Хрватске, Босне или Србије, много боље пролазе у Француској него пре двадесетак година. Имам утисак да су ратне године иза нас и да је оно што њих сада занима у суштини разумљивије француској публици него раније. Димитријевић је основао *L'Age d'Homme* са идејом да уклони гвоздену завесу, јер је

сматрао да је та „друга Европа” (источна) друго плућно крило овог нашег континента. Вера Михалски је са супругом Јаном Михалским основала издавачку кућу *Noir sur Blanc* са врло сличном идејом. Кроз уметност, кроз књижевност, та гвоздена завеса је коначно пала. Тематике нису постале универзалније, али су сада људи са Запада спремнији да прихвате и разумеју оно што долази са Балкана. Најбољи пример је Анте Томић, чије сам три књиге превео и објавио. *Чуго у Посоковој грађи* је доживело огроман и неочекиван успех у Француској, са преко 50.000 продатих примерака. Свиђа ми се што говорите о југословенској књижевности, зато што сви ти цитирани аутори припадају истој култури, истом „књижевном архипелагу”.

Н. В. Аутор се захваљује Музеју Иве Андрића на могућности да консултује превод Жоржа Лисјанија из пишчеве библиотеке.